

Հայոց ցեղասպանության թեմայի դասավանդման հիմնախնդիրները հիմնական դպրոցում

Նազիկ Գիշյան

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2023.2-241>

***Հանգուցային բառեր.** պատմամշակութային ժառանգություն, միջազգային հանցագործություն, Հոլոքոստ, ՄԱԿ-ի կոնվենցիա, պատմական հիշողություն, դասավանդման մեթոդիկա*

Նախաբան

20-րդ դարի սկիզբը հայ ժողովրդի պատմության մեջ ամենաողբերգական էջն է: Օսմանյան կայսրության և Թուրքիայի տարբեր վարչակարգերի կողմից ծրագրված ու հայ ժողովրդի դեմ շարունակաբար իրականացված զանգվածային կոտորածներն ու բռնությունները, հայրենագրկումը, էթնիկական գտումները, հայկական պատմամշակութային ժառանգության ոչնչացումը ավելին էին, քան ցեղասպանությունը: Ցեղասպանությունը՝ որպես մարդկության դեմ ուղղված ծանրագույն և միջազգային հանցագործություն, իր բնորոշումն է ստացել ՄԱԿ-ի կողմից 1947 թ. ընդունված կոնվենցիայով՝ առաջադրված Ռաֆայել Լեմկինի կողմից: Այնուհետև 1948 թ. ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեան ընդունեց «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին» կոնվենցիան:

Այդ փաստաթղթերում նշվում է, որ «ցեղասպանություն» նշանակում է հետևյալ գործողություններից որևէ մեկը, որը կատարվել է ամբողջությամբ կամ մասամբ՝ ոչնչացնելու ազգային, էթնիկական, ցեղային կամ կրոնական խումբ.

1. Խմբի անդամների սպանություն.
2. Խմբի անդամներին լուրջ ֆիզիկական կամ մտավոր վնասների պատճառում.
3. Խմբի համար միտումնավոր կերպով կենսական այնպիսի պայմանների ստեղծում, որոնք ուղղված են խմբի անդամների լրիվ կամ մասնակի ֆիզիկական ոչնչացմանը.
4. Այնպիսի գործողությունների իրականացում, որոնք ուղղված են խմբի ներսում ծնելիության կանխմանը.
5. Խմբի երեխաներին բռնությամբ մեկ այլ խումբ տեղափոխումը:

Մեր ժողովրդի հանդեպ կիրառվել են վերոնշյալ կետերից բոլոր գործողությունները: Այն ստորագրող պետությունները պարտավորվում են կանխել, ինչպես նաև պատժել ցեղասպանություն իրականացնողներին [9]:

Հետագայում ամրագրվել է, որ ցեղասպանության հանցագործությունները վաղեմության ժամկետ չունեն, և գոյություն ունի հատուցման պահանջը: Մենք ունենք այդ հատուցման պահանջը... ուստի «Հիշում և պահանջում ենք» կարգախոսը դարձավ այդ դաժան իրողության 100-րդ տարելիցի առանցքը:

Միջազգային հանրության անտարբերությունը, Հայոց ցեղասպանությունից դասեր չքաղելը, Եվրոպայի կողմից այն մոռացության մատնվելը համարվում են

որպես հանցագործության շարունակություն և նոր ցեղասպանություններ իրականացնելու խրախուսանք: Դա է վկայում հրեաների ցեղասպանության «ճարտարապետ» Ա. Շիտլերի հայտնի արտահայտությունը. «Ո՞վ է այսօր հիշում հայերի ցեղասպանության մասին»: Այսինքն՝ մեր ժողովրդի նկատմամբ կատարված դաժան ոճիրի անպատժելիությունը սկիզբ դրեց մի նոր ողբերգության: Վերջին տասնամյակներին Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել ու դատապարտել են բազմաթիվ պետություններ և միջազգային կազմակերպություններ: Չնայած այս ամենին՝ Թուրքիան վարում է հակադարձ քաղաքականություն՝ պայքարելով ճանաչման գործընթացի դեմ: Նա օգտագործում է քարոզչական տարբեր միջոցներ՝ պատմության ուրացում, փաստերի խեղաթյուրում, ցեղասպանության ժխտման փոխակերպումներ և անգամ սպառնալիք:

Հայոց ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցումը նոր սերունդների համար ունի կարևոր նշանակություն, և այսօր մենք՝ մանկավարժներս, հատկապես պատմության ուսուցիչները, մեր առջև խնդիր ենք դնում ճիշտ, ամբողջական, համակարգված մատուցել Հայոց ցեղասպանության պատմական ժամանակահատվածի վերաբերյալ գիտելիքը՝ հստակ վերլուծելով պատմական երևույթները, իրադարձությունները, գործընթացները, դեմքերն ու դեպքերը, օրինաչափություններն ու տեսական դրույթները:

Ցեղասպանության թեմայի ուսուցումը խիստ կարևորում ենք ՀՀ, ԼՂՀ և սփյուռքահայ մանուկներին Հայոց ցեղասպանության մասին ընդհանուր գիտելիքներ հաղորդելու, համապարփակ ու խորքային պատկերացումներ տալու տեսանկյունից: Այն պետք է կարևոր միջոց դառնա քաղաքացիական կրթության, նախորդ սերունդների կրած տառապանքի հանդեպ հարգանքի դրսևորման և մեր պետականության նկատմամբ պատասխանատվության և օրինապաշտության գիտակցության ամրապնդման համար [1, 11]:

Արժևորելով ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում «Հայոց պատմություն» առարկայի դասավանդման կարևորությունը, որը նպաստում է սովորողների մոտ ինչպես հայրենասիրության, այնպես էլ պատմական հիշողության և մշակութային ժառանգության փոխանցմանը՝ կարևորում են նաև ճիշտ մեխանիզմների և մեթոդների կիրառումը այս առարկայի դասավանդման շրջանակներում, հատկապես այն թեմաների ժամանակ, որոնք ավելի զգայական են և կարող են խոցելի դարձնել սովորողի բարոյական ու հոգևոր պատկերացումները տվյալ ժամանակահատվածում իր անցյալի ու ժողովրդի մասին: Իրականում հենց խոցելի է հիմնական դպրոցում սովորող միջին դպրոցական տարիքի երեխայի հոգեբանությունը: Ուստի սովորողի լուրջ, խնդրահարույց հարցերին ոչ տեղին պատասխանելու դեպքում կարող էս ձախողել դասավանդման մի ողջ համակարգ, և ինչու չէ, նվազեցնել երեխայի մոտ անցյալը ճիշտ գնահատելու և սեփական պատմությունը սիրելու արվեստը: Այս հողվածում կփորձեն վեր հանել Հայոց ցեղասպանության թեմայի դասավանդման ընթացքում ինձ հանդիպած մարտահրավերները, դպրոցական դասագրքերում հանդիպած թերություններն ու բացթողումները, ինչպես նաև առաջարկել նոր մոտեցումներ և մեթոդներ, որոնք օգտագործվել են իմ մանկավարժական գործունեության ընթացքում՝ խուսափելով աշակերտների

մոտ հավերժ գոհի կարգավիճակ և ստորադասության բարդույթ առաջացնելուց: Այս թեմայի ուսուցումը կարևորվում է ցեղասպանության ենթարկված ժողովուրդներին, ապա նաև ամբողջ մարդկության հավաքական հիշողության պահպանման և փոխանցման ու դրանից բխող նոր ցեղասպանությունների կանխարգելիչ գործառնությունների տեսանկյուններից [5, 127]:

Բոլորս էլ հասկանում ենք, որ ողբն ու գոհի կարգավիճակը այլևս հոգնեցրել են մեր երիտասարդ սերնդին, քանզի նա ուզում է ավելին՝ պայքարելու հմտություններ և արդարության հատուցում: Այս փաստը արձանագրվեց վերջերս տեղի ունեցած 44-օրյա պատերազմի ընթացքում: Եվ մենք՝ ուսուցիչներս, պարտավոր ենք նրանց փոխանցել պայքարելու և ոչ թե թևաթափ լինելու կարողություն: Իրականում թեման շատ զգայական է, և շատ աշակերտներ են արտահայտվել այն մասին, թե ինչու էինք այնքան թույլ, որ արժանացանք այդ ճակատագրին: Բայց մենք պետք է սովորողին այդ հուզական դաշտից տեղափոխենք դեպի հերոսականը: Պիտի փորձենք թեմայի առանցքով դաստիարակչական լիցք հաղորդել, քանզի հայ ժողովուրդը կարողացավ այս սարսափելի ողբերգությունից վերապրել, վերակենդանանալ, Սարդարապատում հաղթել և նաև պետականություն կերտել: Սովորողի մոտ պետք է շեշտադրել այս փառապանծ հերոսությունը և միլիոնավոր անմեղ գոհերի նկատմամբ վիշտը զուգահեռել ազգի տոկունության և պայքարելու վճռականության ապացույցներով:

Ինչպե՞ս և ե՞րբ հաղորդել ցեղասպանության մասին գիտելիքը

Հանրակրթական դպրոցներում Հայոց ցեղասպանության թեման ընդգրկված է 8-րդ դասարանի համար նախատեսված «Հայոց պատմություն» դասագրքի 6-րդ գլխի (էջ 112-152) «Հայաստանը և հայ ժողովուրդը Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին» թեմայի մեջ՝ պարագրաֆ 3-ում, և հատկացվում է մի քանի դասաժամ: Մինչդեռ, 5-րդ դասարանում «Հայրենագիտություն» առարկայից ուսումնասիրելով հայկական մշակույթի խոշոր դեմքերից Կոմիտասի, Շառլ Ազնավուրի, Արշիլ Գորկու կյանքն ու գործունեությունը՝ առնչվում ես «Հայոց Մեծ Եղեռն» տերմինին, և աշակերտը քեզ հարց է ուղղում, թե ի՞նչ է «եղեռն»-ը: Կստահ եմ, որ «Ապրիլի 24»-ը որպես տխուր տարելից ևս չի շրջանցում մեր փոքրիկների տեսադաշտից, և նրանք լսում են այդ մասին, տեսնում հեռուստատեսությամբ: Հայոց լեզվի և գրականության դոկտոր, ճարտարագետ, Հայկական հարցի ու Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ բազմաթիվ ուսումնասիրությունների և գիտական նյութերի հեղինակ, Լոս Անջելեսի Կալիֆոռնիայի համալսարանի դասախոս, մերձավորարևելյան լեզուների և մշակույթի բաժնի գիտաշխատող Ռուբինա Փիրույանը իր «Հայոց ցեղասպանության դասավանդման ծրագիր դպրոցական բոլոր կարգերի համար» մեթոդական ձեռնարկում առաջարկում է. «Ազգային լիակատար դաստիարակություն իրականացնելու համար, հայոց լեզվի, գրականության, պատմության և այլ հայկական առարկաների կողքին հայոց դպրոցներում Հայոց Ցեղասպանությունը դասավանդել՝ սկսած առաջին դասարանից, քանզի անժխտելի իրողությունն է, որ հայ մանուկը ուզի թե չուզի առնչվում է և հաղորդակիցը դառնում մեր պատմության այս սև էջին, նրա պարփակած տխուր և արյունալի տեսարանների հետ» [7, 33]: Շատ եմ ոգտվում նաև Ռ. Փիրույանի

«Հայկական հարցի պատմություն» դասագրքից, որն այլևս չի դասավանդվում որպես առանձին առարկա: Ի դեպ, մեծ գիտնականը ևս Հայոց Եղեռնից մազապուրծ փրկված ընտանիքի շատավիղ է, և մեծ օգնություն է ցուցաբերում հայ մանկավարժներին՝ իր գիտական և մեթոդական ուղեցույցներով:

Մեր հասարակության մեջ շատ է շրջանառվում նաև այն մտավախությունը, որ ցեղասպանության մասին անընդհատ խոսելը մանուկ և պատանի սերունդների հոգեբանության մեջ բերում է անցանկալի ձևախեղումների, անլիարժեքության բարդությունների, հավերժ գոհի կարգավիճակի և այլն: Բայց, երբ նայում ես Միծեռնակաբերդի ճամփան բռնած մարդկանց բազմահագարանոց խմբերից քեզ նայող մանուկների տխուր աչուկներին, հասկանում ես, որ նրանք արդեն գիտեն, թե ուր են գնում: Վստահ եմ, որ նրանք կասեն. «Այսօր Եղեռնի օրն է» և միգուցե չգիտեն էլ, թե ինչ է նշանակում «եղեռն» բառը, բայց տեսնում են, որ տխուր են բուլբուլը, և իրենք էլ տխրում են մեծերի նման: Եվ մի օր էլ նրանք հարց են ուղղելու, թե ի՞նչ պատահեց, ինչպե՞ս պատահեց և ինչո՞ւ պատահեց այս ամենը մեզ հետ: Օնոդ թե ուսուցիչ, պիտի պատրաստ լինեն պատասխանելու նրանց այս հարցումներին:

Որոշ ծնողներ կամ ուսուցիչներ երեխաների «հոգեկանը չվնասելու համար» ոչինչ չեն ասում՝ անպատասխան թողնելով խորհրդավոր այս հարցերը: Ուրիշներն էլ երեխայի տարիքին անհարմար բացատրություններ են տալիս, որը կարող է չափազանցված հակազդեցության պատճառ դառնալ և անվստահություն ու անտարբերություն առաջացնել երեխայի մոտ:

Իրականում վերոնշյալ երևույթները առաջանում են հենց այն ժամանակ, երբ նյութը մատուցվում է սխալ ձևաչափով, ուստի մեր պատմության այս անկյունադարձը պետք է փոխանցվի հավասարակշռված, երեխայի տարիքին հարմար ծրագրով ու հարմարագույն մեթոդաբանությամբ՝ առանց վտանգելու երեխայի մեջ ձևավորվող առողջ հոգին: Մանկավարժների, հոգեբանների և կրթական ոլորտում աշխատող մասնագետների կատարած քննարկումները և ընդհանրապես ցեղասպանության ուսուցման այլ օրինակների շուրջ կատարված խոր ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ մարդկային իրավունքների բռնազանցման ու նույնիսկ դրանց ծայրահեղ երևույթի՝ ցեղասպանության մասին կարելի է խոսել երեխաների հետ բոլոր տարիքներում, եթե մոտեցումը ճիշտ լինի, եթե նյութը և դրա մատուցումը երեխայի տարիքին և մտավոր մակարդակին համապատասխան լինեն [7, 34]:

Թեմայի դասավանդման պլանավորումը

Կարևորելով թեմայի նորովի ուսուցումը, վերաիմաստավորումը, ինչպես նաև բազմաթիվ մեթոդաբանական ձեռնարկների ուսումնասիրությունները՝ կարելի է սահմանել թեմայի ուսուցման հետևյալ նպատակները՝

- Մովորողներին համակարգված գիտելիք հաղորդել Հայոց ցեղասպանության, ինչպես նաև աշխարհում տեղի ունեցած այլ ցեղասպանությունների մասին.
- Աճող սերնդին դուրս բերել հավերժ գոհի կարգավիճակից և նրա մոտ

ձևավորել ազգային ու համամարդկային հիմնախնդիրների լուծման համար պայքարելու վճռականություն.

- Պարզաբանել, որ Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը կկանխարգելի նոր ցեղասպանությունների իրականացումը.
- Աշակերտի մոտ սերմանել մարդասիրություն և այլ ազգերի նկատմամբ հարգալից և հանդուրժող վերաբերմունք.
- Աշակերտի մոտ ձևավորել անցյալից դասեր քաղելու, նախնիների սխալները չկրկնելու և ապագայի համար ճիշտ պատմական փորձ կուտակելու կարողություն:

Թեմայի ուսուցման խնդիրները

Փորձել վեր հանել թեմայի հետ կապված և սովորողի համար այնպիսի առանցքային և պրոբլեմային հարցեր, որոնց պատասխանները ակնկալում է սովորողը.

- Ինչու՞ թույլ տվեցինք այս աղետը,
- Որտե՞ղ մենք թերացանք,
- Ի՞նչ սխալներ գործեց մեր հասարակության էլիտան,
- Ինչպե՞ս խուսափել ապագայում նման իրավիճակներից,
- Ի՞նչ ճանապարհով ընթանալ դեպի արդարության վերականգնում:

Այնուհետև սովորողին ներկայացնել դարասկզբի հայ քաղաքակրթությունը՝ ի հակակշիռ հետամնաց ու բարբարոս, բռնությամբ առաջնորդվող անմշակույթ ու անհայրենիք թուրքի: Չուզահեռներ անցկացնել համամարդկային այլ ողբերգությունների հետ, հատկապես՝ Հոլոքոստի: Խուսափել գոհերի հստակ թվաբանությունից փոխարինելով այն առանձին հերոսական ինքնապաշտպանական դրվագներով [2, 111]:

Թեմայի ուսուցանման ակնկալվող արդյունքները՝

- Նոր գիտելիքի ստացում և սովորողի մոտ հայրենասիրության ձևավորում,
- Թուրքիայի կեղծարարությունների դեմ պայքարելու կարողության ձևավորում (Հրանտ Դինքից Կարո Փայլան) [10],
- Սովորողին օգնել դուրս գալ գոհի կարգավիճակից,
- Սերմանել սեր դեպի ընթերցանություն՝ ներկայացնելով նորօրյա հետաքրքիր գրականություն [8]. («Հորս կեանքի պատմութիւնը գրառելով՝ ես փորձել եմ լաւագոյնն անել՝ որպէս դուստրը մի մարդու, որ իր կեանքը նուիրաբերեց ճշմարտութեան եւ արդարութեան՝ երբ հայ ժողովուրդը իր պատմութեան սեւ օրերն էր ապրում» [8, 6]),
- Հայաստան-Մփոլոսք կապերի և միասնության գաղափարի կարևորության բացահայտում:

Հիմնական դպրոցում սովորող աշակերտի մոտ հարց է առաջանում, թե ինչպե՞ս մի ողջ ժողովուրդ գլուխը կախ մորթվեց՝ առանց դիմադրության: Բայց երբ սովորողի հետաքրքրությունը ուղղորդում էս դեպի այդ օրերին տեղի ունեցած հերոսական պայքարի էջերին, որոնք տեղի են ունեցել Վանում, Շատախում,

Շապին-Գարահիսարում, Մուսա լեռան վրա, Հաճընում, Ուրֆայում և այլուր, այն էլ օսմանյան բազմահազարանոց ու կանոնավոր, մինչև ատամները զինված բանակի դեմ և ցուցադրում նաև Հովիվուդում 1982 թ. նկարահանված Ջոն Քուրքյանի «Մուսա լեռան 40 օրը» ֆիլմը, այս դեպքում փոխվում է երեխայի տրամադրությունը: Չնայած այստեղ ևս ունենք մի մեծ բացթողում. դասագրքերում ընդհանրապես չի խոսվում այն մասին, թե ինչպես մեծ, այնպես էլ փոքր գյուղերում հայերը մեկ կամ մի քանի օր կամ նույնիսկ մի քանի շաբաթ դիմադրել են, կամ որ տարբեր բնակավայրերում հայկական այս կամ այն ընտանիքը մի քանի ժամ դիմադրել է, և ոչ թե մորթվել հենց այնպես՝ որակելով այս փաստերը որպես որակական ազգային երևույթ: Այստեղ արդեն օգնության է գալիս առանձին պատմությունների կամ վկայությունների, Հայոց մարտիրոսագրության ուշագրավ դրվագների օգտագործման մեթոդը, որը աշակերտների մոտ կամրագրվի պատկերավոր հիշողությամբ: Ընդհանրապես Հայոց ցեղասպանության պատմության ուսումնասիրությունը փաստում է, որ դրանք չափազանց շատ են: Առանձին պատմություններ ասելով՝ մենք նկատի ունենք ականատես-վերապրողների անձնական փորձառությունն ու դրանց մասին պատմությունները: Պետք է նշել, որ այդ առանձին պատմությունները մեզ են հասել ինչպես բանավոր պատմությունների, այնպես էլ լույս տեսած հարյուրավոր հուշագրությունների տեսքով [6, 180]:

Վերջերս, մեր սփյուռքահայ հայրենասերների կողմից նույնիսկ ստեղծվել է կրթական կայք և հավաքագրվել եղեռնից մազապուրծ փրկված մեր հայրենակիցների առանձին պատմությունները [11]:

Ուսուցիչները գրանցվում են կայքում, բացում իրենց անհատական հաշիվը և օգտագործում կայքում գետեղված ուսումնական նյութերը, որոնք հիմնականում հավաքագրվել են Կալիֆոռնիայի համալսարանի հայ գիտաշխատողների և կամավոր սկզբունքով աշխատող ուսանողների կողմից: Մեղիա դաշտը այնպես է ծրագրված, որ սովորողները նույնիսկ կարող են կենդանի շփման տարբերակով հաղորդակցվել վկայություն տվողների հետ, ասես լրագրողը հարցազրույց է վերցնում անհատից համաժամանակյա տարբերակով: Այս կայքում առանձին հաշիվ են բացում նաև սովորողները, և օգտվում իրենց հետաքրքրող նյութերից: Այս ձևաչափով պահպանվում է պատմական հիշողությունը որպես Ցեղասպանության դասավանդման մեջ ուրույն մեթոդ, որի հիմնական նպատակը երիտասարդ սերնդին ճիշտ ինֆորմացիա տալն է:

Այսպիսի հետաքրքիր պատմություններից մեկն էլ Արշալույս Մարտիկյանի (Ավորա Մարդիգանյանի) պատմությունն է, որը շատ հուզիչ է, և երեխաները մեծ հետաքրքրությամբ դիտում են նաև ֆիլմից մի հատված, իմանում փոքրիկ աղջկա դժբախտ կյանքի մանրամասները՝ նրան կոչելով Հայաստանի Ժաննա Դ՝ Արկ, որի անունով էլ ստեղծվեց միջազգային մեծ ճանաչում գտած «Ավորա» մարդասիրական մրցանակաբաշխությունը: Այսպիսի ուշագրավ պատմություններ շատ կան, և ես գտնում եմ, որ դրանք նույնպես պետք է օգտագործի մանկավարժը՝ դասապրոցեսը հետաքրքիր դարձնելու համար:

Բացի այդ՝ դա մեր ազգի ու ցեղասպանություն ապրած նախնիների հիշողու-

թյունն է, որը չի կարելի մոռանալ: Ամեն ժողովուրդ իր անցյալի վերաբերյալ ունի որոշակի պատմական հիշողություն, որի առանձին տարրեր նրա ինքնության կարևորագույն մասերից են: Այս պարագայում ցեղասպանության և կոտորածների հիշողությունն է դարձել մեր ինքնության կարևորագույն բաղադրիչը, և որը թուրքերի համար ամենախոցելի իրողությունն է այսօր, որոնք ուզում են ջնջել մեր այդ հիշողությունը: Իսկ դա երկրորդ ցեղասպանությունն է համարվում, և այդ գործում նրանց աջակցում է միջազգային հանրության անտարբեր վերաբերմունքը [3, 27-28]:

Թեմայի դասավանդման ժամանակ օգտագործվող մեթոդները

Ինչպես արդեն նշեցի, դասավանդվող թեման շատ հուզական է, ուստի պետք ընտրել անպիսի հնարներ, որոնք կօգնեն մի փոքր շեղվել այդ իրողությունից՝ սովորողին տալով քաղաքագետ-վերլուծաբանի դեր: Այդ նպատակով նոր թեմայի մատուցման ժամանակ դասարանը բաժանում եմ երեք խմբի, նախապես պատրաստած հարցաթերթիկներ բաժանում խմբի անդամներին և առաջարկում լրացնել այն՝ որտեղ կան հայտորոշիչ հարցեր ցեղասպանության և նրան բնութագրող գործողությունների մասին: Դասի այս հատվածը կարելի է համարել «մտազոր»: Խմբերին տրվում է տասը բուլետեն ժամանակ՝ մտքերն ի մի բերելու համար: Այնուհետև, օգտագործելով ուսուցման նախագծային մեթոդը, որը նպաստում է սովորողի սեփական գիտելիքներն ինքնուրույն ձևակերպելուն, տեղեկատվական տարածքում կողմնորոշվելուն, քննադատական և ստեղծագործական մտածողություն ձեռք բերելուն, այդ նույն խմբերին հանձնարարում եմ ինքնուրույն հետազոտական աշխատանք իրականացնել՝ ուսումնասիրելով հրեաների (1941-1945 թթ.) Շոլոքոստը, Կամբոջայի (1975-1979 թթ.) և Ռուանդայի 1994 թ. ցեղասպանությունները: Այնուհետև, «իմաստի ընկալում» փուլում ես ներկայացնում եմ երիտթուրքերի և նրանց նախորդների ու հաջորդների ցեղասպան գործունեությունը, որի նպատակն էր վերջ դնել Հայկական հարցին ու իրագործել իրենց դարավոր երազանքը՝ իրականություն դարձնել պանիսլամիզմն ու պանթուրքիզմը: Մյուս դասին աշակերտների հետ կարդում ենք նրանց գրառումները, բացահայտում, թե ինչ գիտեին ցեղասպանության՝ որպես մարդկության դեմ կատարված ամենաճանր հանցագործության մասին, և նաև այլ ժողովուրդների կրած տառապանքների մասին: Պարզվում է, որ երեխաները այդքան էլ շատ տեղեկացված չէին վերոնշյալ թեմաներից, և երբ ուսումնասիրում ու բացահայտում են, որ, օրինակ, Ռուանդայում տեղի ունեցածը ավելի անիրատեսական է, քանզի կատարվել է բոլորովին վերջերս, այն էլ սեփական կառավարության կողմից՝ 100 օրում խոշտանգելով, ոչնչացնելով մոտ 1,5 մլն մարդ, մի պահ խորհելու տեղիք է տալիս: Այստեղ նաև մեկնաբանում ենք ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված կոնվենցիան, այնուհետև ընթերցում Ռուբեն Մաֆրաստյանի կողմից խմբագրված թուրքերի կողմից բուլղարների ցեղասպանության 1876 թ. և հայերի՝ 1915 թ. փաստաթղթերը: Որոշ դեպքերում ակնհայտ է երկու ծրագրերի նմանությունը. հատուկ ընդգծված է սոցիալական-մասնագիտական որոշակի խմբի՝ և՛ բուլղարացի, և՛ հայ ուսուցիչների իսպառ բնաջնջման անհրաժեշտությունը: Կամ էլ, բռնի մահմեդականացումը 2 փաստաթղթում էլ դիտարկվում է որպես ազգի

բնաջնջման լրացուցիչ միջոց: Եվ երկու դեպքում էլ երիտթուրք ոճրագործների գործողություններում մեծ տեղ է հատկացվել իրականության կեղծմանը և քողարկմանը:

Հայոց ցեղասպանությունից հետո էլ թուրքական պետությունը և հասարակության շատ շերտեր ամեն կերպ փորձել են չհանձնել իրենց կողմից գերված հայ երեխաներին և կանանց, ուլքեր, ըստ Հրանտ Դինքի, օսմանյան իշխանությունների կողմից դիտվել են որպես ռազմավար և բռնի իսլամացվել, որը նույնպես ցեղասպանություն է համարվում [4, 167-168]:

Ինչպես տեսնում ենք, թեման շատ ծավալուն է, ընդգրկում է բազում ենթահարցեր և նույնիսկ կարելի է դասավանդել որպես առանձին առարկա:

Կարևորում եմ նաև դասերին դիդակտիկ նյութերի, նկարների, գեղարվեստական և փաստավավերագրական ամենատարբեր ֆիլմերի ցուցադրությանը, ինչպես օրինակ՝ «Չորի Միրոն», «Մայրիկ», «Արամ», «Արարատ», «Արտույտների ագարակը», վերջերս Հոլիվուդում նկարահանված «Խոստում» ֆիլմերը: Վիզուալ արվեստի և թանգարանների դերը նույնպես մեծ է այս թեմայի դասավանդման գործում: Օգտվելով առիթից՝ իմ խորին շնորհակալությունն եմ հայտնում նաև Հայոց Ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի տնօրինությանը և գիտաշխատողների թիմին՝ հետաքրքիր և ուսանելի գիտաժողովներ կազմակերպելու և ուսուցիչներին մեծ օժանդակություն ցուցաբերելու համար:

Ամփոփում

Հոդվածում քննության է առնվում ՀՀ հիմնական դպրոցներում Հայոց ցեղասպանության դասավանդման հիմնախնդիրը: Նույնիսկ հայեցի կրթության ոլորտում աշխատող անհատների մոտ հարցեր են ծագում, թե ինչո՞ւ դասավանդել Հայոց ցեղասպանության մասին, ինչո՞ւ մանկահասակ աշակերտների հասու դանձնել ահագու տեսարանների, պղտորել նրանց միտքն ու հոգին վախով...

Պատասխանք՝

Որովհետև այդ միջոցով աշակերտը

1. սովորում է ցեղասպանության վնասների մասին,
2. սովորում է չհանդուրժել նման դեպքեր, ուր էլ որ պատահելու լինեն,
3. սովորում է անտարբեր չմնալ ուրիշների դեմ կատարած անարդարություններին,
4. սովորում է, որ ժողովրդավարությունը պիտի պահպանել ու գնահատել,
5. սովորում է, թե ուժի շահագործումը, ունեցած դիրքի ու պաշտոնի չարաշահումը ինչպիսի չարիքների պատճառ կարող են լինել,
6. սովորում է գնահատել բազմամշակույթ, բազմազգ, բազմալեզու և բազմակրոն համայնքները,
7. պատկերացնում է միջցեղային ատելության (racial hatred), նախապաշարումի և անտարբերության հետևանքները,
8. սովորում է պաշտպանել իր իսկ քաղաքացիական և մարդկային իրավունքները հասարակության մեջ, իր հայրենիքում և այլ միջավայրում [6, 31]:

Թեման մի որոշ ժամանակահատվածի պատմություն չէ, այլ գիտելիքների ավելի բարդ մի համակարգ, որը ներառում է նաև սոցիոլոգիային, իրավագիտությանը, հոգեբանությանը վերաբերող տեղեկություններ: Թեման շատ հուզական է, ուստի մանկավարժի խնդիրներից է ճիշտ մեթոդների ու մեխանիզմների կիրառությունը, որպեսզի սովորողի մոտ չձևավորվի գոհի բարդույթ, լուսաբանվեն ինչպես կազմակերպված հերոսական ինքնապաշտպանական մարտերը, այնպես էլ առանձին ընտանեկան պատմությունները: Կարելի է սովորողին ուղղորդել նաև ինքնուրույն հետազոտական աշխատանքների՝ բացահայտելու, հավաքագրելու և խմբագրելու իրենց հարազատների շրջանում նման պատմությունները: Ցեղասպանության դասավանդման համար հատկացված մի քանի դասաժամը շատ քիչ է նպատակադրված վերջնարդյունքներին հասնելու համար, ուստի առաջարկում եմ ավելացնել այդ ժամաքանակը: Այս թեմայի ուսուցումը կարևորվում է ոչ միայն ցեղասպանության ենթարկված ժողովուրդների, ապա նաև ամբողջ մարդկության հավաքական հիշողության պահպանման և փոխանցման ու դրանից բխող նոր ցեղասպանությունների կանխարգելիչ գործառույթների տեսանկյուններից:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2023.2-241>

Գրականություն

1. Դեմոյան Հ., Ցեղասպանական թեմայի ուսուցումը, Ցեղասպանագիտական հանդես 2 (1), 2014:
2. Մանուկյան Ս., Հայոց ցեղասպանության թեմայի դասավանդման որոշ շեշտադրումներ: Ինչպես դասավանդել Հայոց ցեղասպանության թեման, Ձեռնարկ ուսուցիչների համար, Երևան, 2014:
3. Մարության Հ., Ցեղասպանության հիշողությունն իբրև գործոն. արդի վիճակը և հնարավոր զարգացումները, Մարդ և հասարակություն-1, Երևան, 2010:
4. Մելքոնյան Ռ., Աբրահամյան Ա., Օսմանյան կայսրության և Թուրքիայի հանրապետության բռնի իսլամացման քաղաքականությունը հայերի նկատմամբ որպես ցեղասպանական արարք, Երևան, 2015:
5. Նաջարյան Ք., Հայոց ցեղասպանության դասավանդման հարցի շուրջ, Ցեղասպանագիտական հանդես, 2 (2), 2014:
6. Նաջարյան Ք., Մեծ եղեռնին առնչվող առանձին պատմությունները և դրանց դերը ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցման մեջ, Հայոց ցեղասպանություն-100, Ճանաչումից՝ հատուցում, Միջազգային գիտաժողովների զեկուցումների ժողովածու, Երևան, 2016:
7. Փիրումյան Ռ., Հայոց ցեղասպանության դասավանդումը, Ինչպես դասավանդել Հայոց ցեղասպանության թեման, Ձեռնարկ ուսուցիչների համար, Երևան, 2014:

8. Փիրումեան Ռ., Մինասեան Բ., Թավրիզից Ստալինեան Գուլագ. Ընդհատուած պատմութիւն, Երևան, 2019:
9. http://www.un.am/res/UN%20Treaties/III_1.pdf:
10. http://www.diplomat.am/publ/authors/derenik_meliqean/1/87-1-0-1500
11. <https://iewitness.usc.edu/home>

Проблемы преподавания темы геноцида армян в основной школе

Назик Гишян

Резюме

Ключевые слова: историко-культурное наследие, международное преступление, Холокост, Конвенция ООН, историческая память, методика преподавания

В статье рассматривается вопрос преподавания истории геноцида армян в основных школах Армении. Показываются основные методы представления темы геноцида армян в армянской действительности, которые применялись на протяжении последних десятилетий. Основной вывод заключается в том, что предлагаем использовать такие методы преподавания, которые помогут учителям одалеть учащихся от статуса жертвы. В статье предлагается представить героическую борьбу нашего народа и увеличить время для преподавания этой темы.

Учащемуся также можно поручить провести независимое исследование, чтобы выявить, собрать и отредактировать отрывки историй среди своих родственников. Несколько учебных часов, отведенных на преподавание геноцида недостаточны для достижения намеченных результатов, поэтому в статье предлагается увеличить количество часов преподавания. Преподавание этой темы важно не только с точки зрения сохранения и передачи коллективной памяти народов, подвергшихся геноциду, но и с перспективой всего человечества и вытекающих из этого профилактических функций новых геноцидов. В результате ученик узнает о негативных оттенках геноцида, научится не терпеть подобные происшествия, где бы они ни происходили, и что самое главное: станет понимать, что нельзя оставаться равнодушным к несправедливости, совершаемой по отношению к другим.